

РЕЦЕНЗІЯ

**доктора юридичних наук, професора Таран Олени Вікторівни
на дисертаційне дослідження**

**Чепурної Тетяни Володимирівни на тему «Розслідування службових
кримінальних правопорушень, учинених працівниками правоохоронних
органів», підготовленого на здобуття ступеня доктора філософії з галузі
знань 08 «Право»
за спеціальністю 081 «Право»**

Актуальність теми розслідування службових кримінальних правопорушень, учинених працівниками правоохоронних органів зумовлена низкою пов'язаних чинників, серед яких ключове значення має проблема підриву суспільної довіри до інститутів державної влади. Такі кримінальні правопорушення характеризуються вчиняються особами, наділеними владними повноваженнями для захисту прав громадян, що створює загрозливу ситуацію, коли охоронці правопорядку самі стають його порушниками. Високий рівень латентності таких правопорушень пояснюється корпоративною солідарністю всередині правоохоронних структур, обізнаністю правопорушників про методики розслідування та оперативно-розшукової діяльності, а також можливостями впливати на хід досудового розслідування. Важливо зауважити, що у контексті реформування правоохоронної системи України та курсу на євроінтеграцію гостро постає необхідність приведення національної практики розслідування до міжнародних стандартів захисту прав людини та забезпечення прозорості діяльності органів влади. Наразі недостатньо розробленими залишаються спеціальні криміналістичні методики, що враховують специфіку особи правопорушника, механізм вчинення злочинів із використанням службового становища, особливості формування доказової бази та тактику проведення слідчих (розшукових) дій за умов протидії розслідуванню з боку колег підозрюваного.

Актуальність теми підтверджується також статистикою злочинності та аналізом судової практики, які свідчать про зростання кількості проваджень даної категорії та необхідність підвищення ефективності їх розслідування.

Вказані та інші обставини обумовили актуальність теми дисертації Чепурної Тетяни Володимирівни.

Враховуючи викладене, можна зазначити, що рецензоване дисертаційне дослідження є актуальним та ґрунтується на комплексному аналізі законодавства, літературних джерел, слідчої та судової практики та спрямоване на забезпечення ефективності розслідування зазначеної категорії кримінальних правопорушень.

Актуальність дослідження аргументується й тим, що обрана тема пов'язана із виконанням завдань, визначених у **наукових програмах, темах та планах**. Дисертацію виконано відповідно до Цілей сталого розвитку України на період до 2030 року (Указ Президента України від 30.09.2019 за № 722/2019), Стратегії національної безпеки України (Указ Президента України від 14.09.2020 за № 392/2020), Стратегії боротьби з організованою злочинністю (розпорядження Кабінету Міністрів України від 16.09.2020 за № 1126), Стратегії комунікації з питань європейської інтеграції на період до 2026 року, (розпорядження Кабінету Міністрів України від 09.12.2022 за № 1155–р), Комплексного стратегічного плану реформування органів правопорядку як частини сектору безпеки і оборони України на 2023–2027 роки (Указ Президента України від 11.05.2023 за № 273/2023), Тематики наукових досліджень і науково–технічних (експериментальних) розробок на 2020–2024 роки (наказ Міністерства внутрішніх справ України від 11.06.2020 за № 454), а також основних напрямів наукових досліджень Національної академії внутрішніх справ на 2021–2024 роки (рішення Вченої ради від 21.12.2020, протокол № 23).

Тема дисертації затверджена рішенням Вченої ради Національної академії внутрішніх справ (протокол від 06.10.2022 № 1), зареєстрована Координаційним бюро Національної академії правових наук України (№ 1138, 2022 рік).

Оцінка наукового рівня дисертації і наукових публікацій здобувача. Наукові висновки, положення та рекомендації прикладного характеру,

сформульовані дисертантом, відзначаються переконливою аргументацією та науковою достовірністю. Методологія дослідження побудована на інтегрованому використанні широкого спектру загальнонаукових та спеціалізованих методів, що забезпечило всебічне врахування специфіки досліджуваного явища та поставлених завдань наукового пошуку. Обрана дисертантом система методів характеризується внутрішньою узгодженістю та послідовністю застосування, що уможливило отримання об'єктивних, вичерпних та верифікованих наукових результатів.

Варто відзначити проведений автором ґрунтовний аналіз наявних наукових праць за обраною проблематикою, який демонструє глибоке розуміння сучасних тенденцій доктрини та правозастосування за відповідним напрямом. Такий комплексний підхід до вивчення теоретичного підґрунтя засвідчує ретельність підготовки дослідження та його відповідність сучасному рівню розвитку криміналістичної науки.

Дисертант використав належні емпіричні джерела серед яких: результати вивчення 170 кримінальних проваджень; зведені дані анкетування 15 детективів Національного антикорупційного бюро України, 64 слідчих Державного бюро розслідувань, 103 прокурорів, 48 оперативних співробітників (підрозділів Національної поліції України, Служби безпеки України) у Черкаській, Київській, Житомирській, Одеській, Кіровоградській, Закарпатській областях та у місті Києві; статистичні й аналітичні дані Офісу Генерального прокурора, Державного бюро розслідувань, Державної судової адміністрації (звіти та узагальнення Верховного Суду, роз'яснення Конституційного Суду України); міжнародних інституцій (Європейського Суду з прав людини, Європейського центру захисту прав людини (THRAC)); медійна публіцистика й результати багаторічного вивчення слідчої та судової практики, на підставі значного досвіду роботи автора, пов'язаного із розслідуванням службових кримінальних правопорушень, які учиняються працівниками правоохоронних органів.

Основні положення та висновки, сформульовані в дисертації, відображено у восьми наукових публікаціях, серед яких чотири статті – у

виданнях, включених МОН України до переліку наукових фахових видань з юридичних наук, та чотири – у збірниках тез науково-практичних конференцій.

Структура та зміст публікацій відповідають встановленим вимогам.

Новизна представлених теоретичних та/або експериментальних результатів проведених здобувачем досліджень, повнота викладу в опублікованих працях.

Результатам дисертаційного дослідження характерний належний ступінь наукової новизни, який визначається тим, що робота є одним із перших вітчизняним спеціальним комплексним дослідженням теоретичних та практичних засад розслідування службових кримінальних правопорушень, учинених працівниками правоохоронних органів, яке базується на актуальних узагальненнях слідчої та судової практики в контексті чинного кримінального процесуального законодавства. У дисертації сформульовано висновки, обґрунтовано нові концептуальні теоретичні положення та розроблено практичні рекомендації щодо розслідування зазначеної категорії кримінальних правопорушень.

Так, автором зазначено, що вперше:

розроблено комплексні наукові засади розслідування службових кримінальних правопорушень, учинених працівниками правоохоронних органів, які ґрунтуються на положеннях криміналістики, кримінального процесу, кримінального права, кримінології, оперативно-розшукової діяльності, судової експертизи, антикорупційного законодавства, правозастосовної практики правоохоронних інституцій та об'єднані в науковий продукт і практичний інструментарій, що відображає модель та розроблені на її основі практичні рекомендації з досудового розслідування, предмет якої визначається криміналістичною характеристикою, а зміст становить науково-пізнавальні процеси, що обумовлені тактичними завданнями, слідчою ситуацією початкового етапу досудового розслідування;

розкрито зміст елементів криміналістичної характеристики досліджуваних кримінальних правопорушень: особа правопорушника, предмет протиправного посягання, способи вчинення, слідова картина, обстановка

вчинення кримінального правопорушення. Описано специфіку кореляційних зв'язків та взаємообумовленість цих елементів;

систематизовано типові слідчі ситуації початкового етапу розслідування залежно від джерел первинної інформації про кримінальне правопорушення, часу і обставин її отримання: досудове розслідування розпочате за результатами оперативно-розшукової діяльності; інформація надійшла від заявника до початку реалізації протиправного умислу; інформація надійшла від заявника чи потерпілого відразу після (або в момент) його вчинення; досудове розслідування розпочате за заявою потерпілого або повідомленням від громадян, які надійшли через деякий час після його вчинення; досудове розслідування розпочате за результатами службових перевірок. Запропоновано напрями їх вирішення шляхом розроблення оптимальних алгоритмів проведення першочергових СРД щодо кожної із таких слідчих ситуацій;

класифіковано окремі слідчі версії, які стосуються обставин вчинення кримінального правопорушення, зокрема: щодо суб'єкта кримінального правопорушення, способу, місця, часу його вчинення, предмету, мотивів, мети та наслідків кримінального правопорушення.

Повнота викладу наукових положень, висновків та рекомендацій, сформульованих у дисертації, у наукових працях. Ключові теоретичні положення та результати дисертаційного дослідження знайшли своє висвітлення у восьми наукових працях автора, які охоплюють усі структурні компоненти роботи та репрезентують її фундаментальні ідеї. Це підтверджує, що сформульовані дисертантом концептуальні положення, умовиводи та практичні пропозиції характеризуються належною аргументацією, об'єктивністю, достовірністю результатів та містять оригінальні наукові здобутки.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. Теоретичні положення, умовиводи та практичні пропозиції наведені у роботі відзначаються належним ступенем теоретичного обґрунтування та емпіричного підтвердження. Дисертант виявляє системне розуміння досліджуваної проблеми, що базується

на всебічному вивченні нормативно-правової бази, аналізі слідчої та судової практики, узагальненні правозастосовного досвіду.

Теоретичну основу роботи сформовано із урахуванням детального опрацювання наукових джерел різних галузей юридичного знання. Здобувач здійснює критичне осмислення наявних доктринальних концепцій, ідентифікує проблемні й суперечливі моменти, формуючи аргументовану авторську точку зору щодо принципових питань обраної тематики.

Емпіричний базис дослідження сформований шляхом опрацювання репрезентативного обсягу практичних матеріалів, що охоплюють результати правозастосування, офіційну правову статистику та дані соціологічного опитування. Така емпірична база гарантує надійність та прикладну цінність отриманих результатів.

Варто підкреслити методологічну коректність наукового пошуку. Дисертант планомірно реалізує системно-структурний підхід, органічно поєднуючи універсальні наукові прийоми з галузевими юридичними методами. Такий методологічний підхід забезпечує багатоаспектне дослідження проблематики.

Практичні пропозиції автора вирізняються чіткістю формулювань та орієнтацією на реальне впровадження. Вони відштовхуються від виявлених прогалин законодавчого регулювання та недоліків правозастосування, що підтверджує їхню обґрунтованість та своєчасність для оптимізації розслідування відповідної категорії кримінальних правопорушень. Рекомендації супроводжується переконливою аргументацією їх доцільності та реалістичності втілення у практичну площину.

Практичне значення отриманих результатів полягає у тому, що сформульовані в дисертації наукові положення, висновки та рекомендації впроваджено та може бути використано у:

– практичній діяльності Бюро економічної безпеки України – для підвищення ефективності виявлення та розслідування кримінальних правопорушень, що вчиняються у сфері службової діяльності, а також під час

проведення занять в системі службової підготовки та вдосконалення методичних розробок, пов'язаних із даним напрямом;

– освітньому процесі Національної академії внутрішніх справ – під час викладання навчальних дисциплін «Криміналістика», «Методика розслідування окремих видів кримінальних правопорушень», «Криміналістичні засоби та методи розслідування кримінальних правопорушень», під час підготовки підручників, навчальних посібників, текстів лекцій та інших навчально-методичних та дидактичних матеріалів, а також у процесі самостійної роботи здобувачів вищої освіти.

Оцінка змісту дисертації, її завершеності. Структура дисертаційної роботи відповідає встановленим вимогам. Вона структурована і складається з анотації, переліку умовних позначень, вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел і додатків. Дисертація виконана державною мовою.

Анотація українською та англійською мовами містить основні тези дослідження, перелік публікацій.

Перший розділ «Теоретичні засади розслідування службових кримінальних правопорушень, учинених працівниками правоохоронних органів» присвячений формуванню теоретичної основи дослідження та визначенню криміналістичної характеристики службових кримінальних правопорушень, учинених працівниками правоохоронних органів. Розділ структурно організований навколо двох взаємопов'язаних підрозділів, які послідовно розкривають науково-теоретичні та практико-орієнтовані аспекти проблематики.

Автор приділяє увагу комплексному аналізу стану наукової розробленості проблем розслідування службових злочинів працівників правоохоронних органів, здійснює критичний огляд доктринальних джерел, визначає ступінь дослідженості окремих аспектів проблематики, виявляє недостатньо вивчені питання та окреслює перспективні напрями наукового пошуку. Автор систематизує існуючі наукові підходи до розуміння специфіки даної категорії

кримінальних проваджень та обґрунтовує необхідність подальшого теоретичного осмислення проблеми.

Визначено і розкрито криміналістичну характеристику службових кримінальних правопорушень, учинених працівниками правоохоронних органів, яка є базовим інструментом для побудови методики розслідування. Цей підрозділ структурований на блоки, кожен з яких деталізує окремий елемент криміналістичної характеристики: характеристика особи правопорушника, включаючи соціально-демографічні ознаки, психологічний портрет, мотиваційну сферу, професійні особливості та фактори, що сприяють протиправній поведінці; предмет протиправного посягання, де розглядаються об'єкти посягання, специфіка службових повноважень як інструменту вчинення правопорушень та особливості суспільних відносин, що порушуються; способи вчинення кримінальних правопорушень, прийоми використання службового становища, механізми приховування слідів та методи протидії розслідуванню; особливості слідової картини та обстановки вчинення кримінальних правопорушень з характеристикою типових матеріальних та ідеальних слідів, місця вчинення злочинів, враховуючи темпоральні характеристики та інші обставини, що мають значення для розслідування.

У другому розділі «**Початковий етап розслідування службових кримінальних правопорушень, учинених працівниками правоохоронних органів**» досліджено комплекс обставин, що підлягають встановленню, типових слідчих ситуацій та особливостей планування розслідування службових злочинів працівників правоохоронних органів на початковому етапі провадження. Автор визначає, що предмет доказування у таких справах охоплює категорії обставин: передбачені частиною першою статті 91 КПК України; визначені диспозицією відповідної статті Кримінального кодексу; а також ті, що мають значення для ефективного розслідування конкретного провадження. Детально розкривається система таких обставин: параметри події правопорушення; винуватість, форма вини, мотив та мета; вид і обсяг завданої шкоди та процесуальних витрат; обставини, що характеризують тяжкість

діяння та особу обвинуваченого; підстави звільнення від відповідальності чи покарання; спеціальна конфіскація. На підставі узагальнення практики виокремлено п'ять типових слідчих ситуацій початкового етапу: провадження за матеріалами оперативно-розшукової діяльності; інформація до реалізації протиправного умислу; повідомлення одразу після вчинення злочину; заяви через певний час; матеріали службових перевірок. Спільною характеристикою всіх ситуацій є протидія розслідуванню, спрямована на приховування події чи перешкоджання провадженню. Дисертант обґрунтовує структуру планування розслідування через послідовні етапи: аналіз вихідних даних, висунення версій, визначення обставин для перевірки, добір слідчих дій, призначення виконавців та строків. Сформульовано п'ять типових версій: від наявності службового правопорушення до провокації або обставин, що виключають протиправність.

У третьому розділі «Проведення окремих слідчих (розшукових) дій та використання спеціальних знань під час розслідування службових кримінальних правопорушень, учинених працівниками правоохоронних органів» автор обґрунтовує ключову роль огляду місця події у системі початкових слідчих (розшукових) дій. Типовими місцями проведення огляду визначено службові приміщення правоохоронних органів, відкриту місцевість, публічно доступні локації та транспортні засоби. До пріоритетних об'єктів фіксації належать службова документація різного характеру, процесуальні документи з ознаками фальсифікації, обліково-звітна документація, відеозаписи систем спостереження, комп'ютерна техніка та електронні носії з потенційно доказовою інформацією. Основні складності огляду пов'язуються з обмеженням доступу до режимних об'єктів та проявами корпоративної солідарності, що вимагає ретельної підготовки. Щодо обшуків визначено коло типових об'єктів пошуку зокрема це документація службового призначення, грошові кошти та цінності, особисті записи, цифрові пристрої та накопичувачі інформації, відеозаписи спостереження, предмети з нанесеними спеціальними хімічними речовинами, зброя та спецзасоби. Традиційними об'єктами обшуку виступають службові кабінети, житлові та господарські приміщення підозрюваних, їхні

транспортні засоби, а також особистий обшук. Наголошується на необхідності ретельної підготовки через обізнаність підозрюваних про тактику обшуку та можливості створення перешкод. Характеризуючи допити, дисертант виокремлює типові категорії свідків: заявники, колеги різних рівнів, члени сім'ї, очевидці окремих епізодів, оперативні працівники. Підкреслюється необхідність урахування можливої лояльності, корпоративної солідарності чи конфліктності відносин. Допит підозрюваного може бути елементом комплексної тактичної операції. Специфіка полягає у професійній обізнаності підозрюваних з процедурою допиту, володінні тактичними прийомами та вмінню використати процесуальні права, що зумовлює типову позицію невизнання вини на початкових етапах. Розкривається використання спеціальних знань у трьох основних формах: консультативна допомога, безпосередня участь спеціалістів у процесуальних діях та проведення судових експертиз. Найчастіше спеціалісти залучаються до оглядів, обшуків та тимчасового доступу до речей і документів. Серед судових експертиз домінують почеркознавчі дослідження, технічна експертиза документів, дослідження спеціальних хімічних речовин, судово-медичні експертизи, дактилоскопічні дослідження та комп'ютерно-технічні експертизи.

Зауваження щодо оформлення та змісту дисертації, запитання до здобувача. Загалом позитивно оцінюючи дисертацію, водночас необхідно звернути увагу на деякі положення, що могли б слугувати предметом подальших наукових досліджень або дискусії під час публічного захисту:

1. На с.3 автор автор зазначає, що «традиційні підходи до методики розслідування кримінальних правопорушень у сфері службової діяльності не повною мірою враховують специфіку статусу працівників правоохоронних органів, їх професійну підготовку, службові повноваження та можливості впливу на хід кримінального провадження, що зумовлює необхідність розроблення відповідної криміналістичної моделі розслідування». Утім не пояснює в чому, на його думку, полягає різниця між методикою розслідування (традиційні підходи) та моделлю розслідування, яку пропонує дисертант. Також

виникає питання які саме елементи моделі, запропонованої автором не можуть бути включені до «традиційної» методики і чому.

2. Доречним було б сформувати криміналістичну категорію «службові кримінальні правопорушення, учинені працівниками правоохоронних органів», розкрити її зміст та особливості. Також доцільно було б зазначити про вплив воєнного стану на динаміку та характер цих правопорушень (якщо такий вплив існує).

3. У рубриці «емпірична база дослідження», серед іншого, згадується використання в роботі статистичних та аналітичних даних «Європейського центру захисту прав людини (THRAC)» (ймовірно, йдеться про European Human Rights Advocacy Centre (EHRAC)), але в роботі такі дані не наводяться, тому бажано прокоментувати мету та результати їх використання в дисертаційному дослідженні.

Утім, зазначені зауваження не зменшують позитивного враження від рецензованої наукової праці.

Відсутність порушень академічної доброчесності. Дисертація відповідає принципам академічної доброчесності, демонструє належний рівень оригінальності, цитування джерел коректне згідно з встановленими стандартами.

Висновок про відповідність дисертації встановленим вимогам

Дисертація Чепурної Тетяни Володимирівни на тему «Розслідування службових кримінальних правопорушень, учинених працівниками правоохоронних органів», подана на здобуття ступеня доктора філософії, є комплексним, оригінальним науковим дослідженням.

Дисертаційне дослідження демонструє наукову новизну, що підтверджується авторськими теоретичними розробками та науково-практичними рекомендаціями, обґрунтованістю отриманих результатів, прикладним значенням для оптимізації правозастосовної практики.

Архітектура роботи є послідовною та внутрішньо узгодженою, параметри обсягу відповідають встановленим нормативам, редакційно-технічне

опрацювання здійснено відповідно до діючих вимог, змістовне наповнення адекватно розкриває досліджувану проблематику на відповідному науковому рівні. Якісні характеристики виконаного дослідження, його актуальність та наукові здобутки засвідчують готовність роботи до публічного захисту. Дисертаційне дослідження відповідає спеціальності 081 «Право» та вимогам Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2017 року № 40, а її автор Чепурна Тетяна Володимирівна заслуговує на присудження ступеня доктора філософії в галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право».

**Рецензент –
завідувач кафедри кримінального процесу
Національної академії внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, професор,
заслужений юрист України**

Олена ТАРАН